

УДК: 373.5.016:821(100).09»1991/2016»
DOI: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-239-247

ПЕДАГОГІЧНІ ПОШУКИ ТА ІДЕЇ НОВАТОРСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (1991–2016 рр.)

Гоголь Наталія Валеріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант відділу історії і філософії освіти
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
natashagogol75@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

У статті на основі аналізу навчально-методичного доробку українських учених з методики навчання зарубіжної літератури у 1991–2016 рр. визначено й обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти. Розкрито значущість науково-методичних досліджень учених, методистів, учителів-словесників, експериментальні завдання яких були спрямовані на визначення шляхів удосконалення навчання предметної методики на засадах культурологічного підходу. Зазначено, що педагогічні пошуки та ідеї новаторства українських учених-методистів щодо вибору шляхів і засобів практичної реалізації культурологічного підходу полягають в удосконаленні методів і методичних прийомів, спрямованих на досягнення учнями художньої літератури в єдності з іншими видами мистецтва (Л. Мірошніченко, Л. Мацевко-Бекерська); реалізації принципу країнознавчого та етнокультурного підходів до вивчення зарубіжної літератури (А. Лісовський, С. Пультер, С. Сафарян); застосуванні діалогічного (Г. Островська, Я. Козленко, Б. Шалагінов) та інтегративного (Т. Недайнова) підходів до аналізу та інтерпретації літературного твору; використанні культурологічного аналізу в шкільному курсі зарубіжної літератури (Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, О. Куцевол).

Ключові слова: уроки зарубіжної літератури, методика навчання зарубіжної літератури, культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти, культурологічний підхід до вивчення творів світового письменства, шляхи й засоби практичної реалізації культурологічного підходу.

Постановка проблеми. З 1992 р. у вітчизняній методиці починається новий етап у поступі до ґрунтовних досліджень технології вивчення літературного твору на засадах культурологічного підходу. Це пов'язано із уведенням у систему української національної освіти предмета «Світова література» (надалі – «Зарубіжна література»). Серед проблем, які розглядалися науковцями відповідно до окреслених хронологічних меж нашого дослідження, однією з ключових є усвідомлення необхідності застосування в шкільному курсі зарубіжної літератури міжпредметної й міжмистецької взаємодії – необхідної передумови для досягнення учнями літературного твору як тексту культури.

В останнє десятиліття ХХ і на початку ХХІ ст. проблема розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу на уроках зарубіжної літератури набуває пріоритетного значення. Так, у кінці ХХ – у перших роках ХХІ ст. провідними українськими вченими, методистами, дослідниками була розроблена система шкільної літературної педагогіки, що ґрунтувалася на основі інноваційних підходів, а саме: аксіологічного, культурологічного, ціннісного та інших, які були поступово втілені у Проекті Державного стандарту із зарубіжної літератури (1997 р.), Проектах навчальної програми «Зарубіжна література» (2000 р.; 2004 р.), фахових дослідженнях, монографіях, докторських і кандидатських дисертаціях.

Поступово у педагогіці сформувався окремий напрям методичних досліджень, у результаті яких українськими (А. Вітченко, В. Гладишев, Ю. Глебова, А. Градовський, О. Ісаєва, О. Каніблоцька, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, О. Покатілова, О. Ратушняк, С. Сафарян, О. Слободянюк, З. Шевченко, Т. Яценко та ін.) і зарубіжними (Г. Ачкасова, К. Богачов, Г. Беленький, В. Доманський, Н. Свіріна та ін.) вченими була доведена ефективність процесу шкільного навчання й виховання, побудованого на основі комплексного впливу різних видів мистецтва на особистість учня.

Відтак задля створення й упровадження в освітній процес нових методик з урахуванням позитивного досвіду минулого і сьогодення, визначення пріоритетних напрямів і шляхів подальшого розвитку методики навчання зарубіжної літератури на культурологічних засадах у закладах загальної середньої освіти потребує актуалізації реалізації ідей культурологічного

підходу до шкільної літературної освіти, представлена в науково-методичному доробку учених, методистів, дослідників 1991–2016 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки і навчально-методичні праці українських учених відповідно до означених хронологічних меж дослідження демонструють як розмаїття окремих аспектів у реалізації ідей культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури, так і багатство сучасних підходів до осмислення означеної проблеми, що полягають в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад викладання світової літератури в школі (Л. Мірошніченко, А.-М. Богосвятська); обґрунтуванні соціокультурного підходу до формування читацької культури старшокласників (О. Ісаєва); розробленні етнокультурологічного підходу у процесі аналізу оригінальних та перекладних текстів (Ж. Клименко); визначенні ролі культурологічного контексту в процесі аналізу творів світового письменства (В. Гладішев); формуванні інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії (А. Вітченко); застосуванні фонових знань як засобу поглибленого вивчення художнього твору в шкільному курсі зарубіжної літератури (С. Сафарян); визначенні культурологічного контексту, принципів, ціннісних складників культурологічного підходу (З. Кирилюк, О. Покатілова, О. Скобельська); здійсненні міжпредметної інтеграції в процесі навчання літератури як педагогічного варіанта зв'язків між різними видами мистецтва (О. Ніколенко, З. Шевченко, Т. Яценко); розробленні методичної системи культурологічного аналізу літературного тексту (Ю. Горідько, О. Каніблоцька, О. Куцевол, А. Мельник); урізноманітненні видів і форм поглибленої роботи з текстом художнього твору, упровадженні інноваційних технологій навчання зарубіжної літератури (К. Таранік-Ткачук, І. Храброва, Ю. Глебова) тощо.

В аспекті нашого дослідження актуальності набувають наукові та навчально-методичні праці вчених, дослідників, у яких розглядаються концептуальні засади формування в учнів знань про специфіку літератури як виду мистецтва, розвитку вмінь і навичок сприймати, аналізувати та інтерпретувати літературний твір у культурологічному контексті, взаємозв'язку з іншими видами мистецтва, виховання читацької культури учнів, розкриття їхніх творчих здібностей, розширення досвіду культури діалогу з творами суміжних образотворчостей.

Мета статті. На основі конструктивно-критичного аналізу навчального-методичного доробку українських учених актуалізувати провідні ідеї, пов'язані із теоретичним осмисленням і практичною реалізацією культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити на тому, що контекстно-культурне вивчення зарубіжної літератури, яке ґрунтується на методичних принципах діалогічності, полікультурності, контекстового розгляду літературних явищ, репрезентативності, етнокультурності, міжнаціонального підходу тощо, проголошено одним із засадничих у діяльності науково-методичної школи Л. Мірошніченко «Теорія і технологія викладання зарубіжної літератури». Провідною вченою впроваджено ідеї навчання зарубіжної літератури у культурологічному контексті через низку документів державного значення, шкільні підручники й навчально-методичні посібники, підручник з методики навчання світової літератури, численні публікації. Так, шляхи, методи і прийоми оптимізації навчання зарубіжної літератури, запропоновані Л. Мірошніченко у «Методиці викладання світової літератури в середніх навчальних закладах» (2000), стали основою розбудови предметної методики в школах України на культурологічних засадах [7]. Леся Федорівна належить до когорти вчених-методистів, які у кінці ХХ ст. виступали за деідеологізацію шкільного курсу зарубіжної літератури, відшукували й практично реалізовували найбільш доцільні форми вивчення предметної методики як мистецтва в закладах загальної середньої освіти. Учена однією з перших серед учених-методистів акцентувала на доцільності застосування нових принципів вивчення зарубіжної літератури, які потребували осмислення й практичної реалізації, а саме: нерепресивної свідомості, реабілітаційності, іманентності, краснзнавства, компаративності, контекстного розгляду літературних явищ, репрезентативності, етнокультурності, міжнаціонального підходу тощо. Одним із найважливіших завдань

методики навчання зарубіжної літератури в школі вона вважає допомогти вчителю репрезентувати зарубіжну літературу як унікальне явище культури людства.

Необхідно зазначити, що професор Л. Мірошніченко у своїх наукових працях послідовно досліджує проблему навчання зарубіжної літератури на засадах культурологічного підходу. На досягнення учителем курсу зарубіжної літератури як цілісної системи орієнтує запропонована нею в «Методиці викладання світової літератури в середніх навчальних закладах» (2000, 2007, 2010) схема календарно-тематичного плану уроку, де поряд із традиційними рубриками введено чимало нових, як-от: «Міжлітературні та міжпредметні зв'язки», «Наочність і ТЗН», «Література до уроку», «До самостійної роботи» тощо. Так, рубрика «Міжпредметні зв'язки», за Л. Мірошніченко, передбачає формування матеріалу зі світової культури за відповідною схемою: доба, проблеми, історія, архітектура, живопис, музика, театр, мова [7, с. 73].

Доцільним під час планування рубрики «Наочність і ТЗН», на думку вченої, є ознайомлення вчителя із добіркою біографічних матеріалів «Портретна галерея письменників світової літератури: 101 портрет», репрезентованих методистом у часописі «Зарубіжна література в навчальних закладах» (1998–1999 pp.). Окрім якісного живописного й портретного зображення письменників, Л. Мірошніченко пропонує для ознайомлення ґрунтовний матеріал культурологічного спрямування, а саме: мистецький опис запропонованого портрету, фрагменти з життєпису письменників, інформацію про пам'ятні місця, пов'язані з біографією знаних творців слова, уривки з мемуарів, спогади про письменників, епістолярну спадщину митців художнього слова, літературні портрети, вірші тощо [6].

Отже, етап планування навчальної діяльності вчителя (за методикою Л. Мірошніченко) набуває важливого значення для реалізації контекстно-культурологічного навчання зарубіжної літератури. Послуговуючись рекомендаціями вченої, переконана сучасна А. Мельник, «словесник зможе спланувати ту чи іншу тему у широкому культурологічному контексті, що забезпечить розуміння учнями літератури як складової культури» [5, с. 10].

Варто наголосити, що в розв'язанні проблеми контекстуально-культурологічного навчання зарубіжної літератури набула принципового значення вдосконалена Л. Мірошніченко класифікація методів навчання. Учена, здійснюючи систематизацію класифікації методів навчання (за М. Кудряшовим), наповнила її специфічними прийомами, спрямованими на досягнення учнями художньої літератури в єдності з іншими видами мистецтва, усвідомлення ними національної специфіки культури і літератури різних країн світу. Це метод творчого читання, який полягає в активізації художнього сприймання, художніх переживань, прийоми коментованого, виразного читання, метод евристичної бесіди, прийом зіставлення, розповідь учителя про історико-культурні явища, метод евристичної бесіди та його різновиди (бесіда за задалегідь поставленими запитаннями, вільна бесіда), дослідницький метод та інші.

Так, прийом коментованого читання застосовується вчителем для того, підкреслює вчена, «щоб учні не лише виголошували художній текст, а правильно і глибоко розуміли прочитане – отримали певні знання», застосування методу евристичної бесіди «спрямовує навчальну діяльність учнів, розвиватиме їхні емоційні почуття» [7, с. 132, 134]. Продовжуючи думку вченої, наголосимо, що правильність і глибина розуміння прочитаного, прояв відповідних емоцій і почуттів сприятимуть досягненню учнями літературного твору в культурологічному контексті. Під час читання класичних творів серед різних видів коментарів (побутовий, географічний або природничий, лінгвістичний і лінгвопорівняльний) учена акцентує на історико-культурному, що полягає у розкритті маловідомих і незрозумілих учням фактів історії та культури іншої країни, відображених у художньому творі [7, с. 133]. Відомо, що відірвані від культурної епохи й оцінені лише за критеріями сучасності художні твори залишаються незрозумілими, по-справжньому не прочитаними. Важливо усвідомлювати, що художній твір завжди обумовлений певним історико-культурним контекстом, пов'язаний із культурою певної епохи.

На принцип країнознавчого та етнокультурного підходу до навчання зарубіжної

літератури в закладах загальної середньої освіти акцентують українські вчені А. Лісовський, С. Пультер, С. Сафарян. Дослідники переконані, що на уроках літератури варто систематично й цілеспрямовано ознайомлювати школярів із побутом, традиціями, культурою і літературою країни, що вивчається, пропонувати відомості, які допоможуть розкрити перед учнями-читачами художньо-естетичну сутність твору словесного мистецтва [1; 2].

Українська вчена Т. Недайнова в посібнику «Мистецтво викладання літератури в школі» (2008) застосовує інтегративний підхід до сучасного уроку зарубіжної літератури, який об'єднує різні науки (галузі), а саме: «і філософію, і культуру, і мистецтво, і психологію, і етику, і, звичайно, літературознавство, лінгвістику, текстологію, документалістику тощо» [8, с. 8] і форми художньо-творчої діяльності, має розвивальну спрямованість. Реалізація ідей гуманізації та інтеграції, на переконання вченої, дозволяє вчителю осмислювати поданий на уроці матеріал з філософської, культурологічної позиції, усвідомлювати місце дисципліни в системі культури. Проте здійснення інтегративного підходу в процесі аналізу та інтерпретації літературного твору має відбуватись у формі діалогу «текстів» (музичного, образотворчого, літературного тощо), відібраних «на основі аналогії ідейно-тематичного змісту, проблематики, системи образів, а також на асоціативному рівні» [8, с. 44]. Відтак, основне завдання словесника-дослідника вбачає в тому, щоб «...забезпечити процес сходження кожної дитини в її літературному розвитку від простого до складного, формуючи в остаточному підсумку здатність самостійно й творчо мислити, жити у світі мистецтва й культури, створювати власні образи, що відбивають розуміння й відчуження прочитаного кожною особистістю» [8, с. 9].

Розглядаючи аналіз та інтерпретацію тексту художнього твору як співтворчу діяльність учителя та учнів, Т. Недайнова пропонує активно використовувати на уроках літератури прийоми порівняння творів різних видів мистецтва, їх словесного ілюстрування, реконструкції певної культурно-історичної доби. Учена наголошує на важливості засвоєння учнями окремих мистецтвознавчих знань на уроках літератури, осягнення ними особливостей співвідношення зображувально-виражальних засобів у суміжних образотворчостях під час роботи над текстом літературного твору, усвідомлення зв'язку того чи іншого письменника зі світом мистецтва і культури певної історичної доби, його ставлення «...до музики, живопису, театру і кіно, адже на уроці для цього завжди бракує часу» [8, с. 82]. Методист акцентує на широких можливостях порівняльного аналізу різних видів мистецтва на уроці, що передбачає зіставлення словесних, образотворчих, музичних образів, розуміння учнями шляхів вирішення митцями різних видів мистецтва суспільно-політичних, морально-психологічних й естетичних проблем.

Культурологічне вивчення зарубіжної літератури у школі на основі діалогічного підходу як одного з напрямів формування в учнів комунікативної компетентності, літературного, загальнокультурного й естетичного розвитку представлено у педагогічних напрацюваннях учених, методистів, учителів-словесників, що висвітлені у методичних матеріалах «Сучасний урок світової літератури: діалогічний підхід» (2012). Українські педагоги (Г. Островська, Я. Козленко та ін.) розглядають процес діалогічного вивчення зарубіжної літератури у школі як вдале поєднання фонових знань з ефективними видами і формами роботи на уроці, створення умов для організації і проведення уроку-діалогу між учителем і учнями, з письменником і його твором, між різними епохами, видами мистецтва та навчальними предметами [11]. Представлені методистами, учителями-практиками навчально-методичні напрацювання мають ґрунтовне теоретичне забезпечення культурологічного спрямування, містять фахові методичні рекомендації для вчителя щодо роботи на уроці із різними видами мистецтва.

Так, фаховий інтерес для нас становлять науково-методичні напрацювання української вченої Г. Островської, яка культурологічне вивчення літератури у школі розуміє як «виявлення та усвідомлення творів художньої літератури як мистецтва слова, її зв'язків з культурними традиціями різних народів і національностей; ознайомлення учнів із фундаментальними цінностями світової культури; розкриття літературних явищ у широкому культурному контексті; пошук типологічних подібностей, які одночасно або в різні періоди виникають у різних країнах, за аналогічних або подібних суспільних умов, що знайшли відгук у творах

різних видів мистецтва» [11, с. 7]. Учена переконана, що реалізація культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури має здійснюватися шляхом наведення прикладів культурологічного змісту та вибудовування міжмистецьких зв'язків. Вартими уваги є й означені вченою принципи навчання, на основі яких відбувається реалізація культурологічного підходу, як-от: інтертекстуальності й полікультурності (єдності національного й загальнолюдського у суміжних образотворчостях), поліхудожності (об'єктивно існуючих зв'язків між літературою та іншими мистецтвами).

Водночас Г. Островська акцентує й на завданнях культурологічного вивчення літератури на основі діалогічної взаємодії, що корелюють із завданнями, прописаними у державних освітніх документах, а саме: – урахування аксіологічного складника уроку, що орієнтує на формування в учнів гуманізму, розвитку інтересу і потреби у пізнанні і сприйманні полікультурного простору; – засвоєння учнями загальнолюдського досвіду, втіленого у мистецтві слова й інших видах мистецтва; – збагачення знань учнів про світову культуру і світовий літературний процес; – розвиток комунікативної компетентності учнів; – виявлення мистецьких паралелей у суміжних образотворчостях; – застосування на уроці зарубіжної літератури міжпредметних зв'язків; – визначення й усвідомлення особливостей розвитку національних літератур та їх унеску у світову культуру [11, с. 8].

У контексті предметного поля нашого дослідження актуальності набувають визначені вченою культурологічні складники уроку зарубіжної літератури, що реалізуються у його когнітивному змістові (набуття учнями знань про етнічну культуру народу, його звичаї, традиції, світогляд, різні види мистецтва, напрями та стилі у мистецтві тощо), розвивальній (розвиток інтересу до культури інших народів, уяви про світову (етнічну) культуру; формування умінь порівнювати іншу культурну парадигму із рідною тощо) та виховній функції (виховання толерантності до інших поглядів і культур, естетичної культури особистості тощо) [11, с. 9]. Відтак готовність до «діалогу» із твором мистецтва, переконує вчена, реалізується у процесі його сприймання на основі інтелектуального (продуктивне й репродуктивне мислення) та культурного розвитку особистості (самоаналіз емоційно-психологічних вражень, навички читацької та мовленнєвої діяльності).

Цінними також є навчально-методичні рекомендації, розроблені Г. Островською на основі діалогічної взаємодії мистецтв на уроці зарубіжної літератури, у яких методист акцентує увагу вчителів на етапах аналізу, принципах ознайомлення учнів із суміжними образотворчостями, представляє орієнтовні плани аналізу різних видів мистецтва (живопис, музика, скульптура, архітектура), надає орієнтовні зразки подання учням мистецтвознавчої інформації на різних етапах уроку тощо [11, с. 10–16]. Доповнюють методичні рекомендації Г. Островської пам'ятки для роботи над різними видами мистецтва (образотворче, фото- й кіномистецтво), розроблені методистом Г. Островським, які дослідник наповнює орієнтовними запитаннями і завданнями культурологічного характеру [11, с. 16–24].

Розуміючи літературу та мистецтво як частину культури, Б. Шалагінов доводить, що «курс «Світова література» має сприяти формуванню гуманістичної основи особистості учня, розвитку духовної творчості, почуття причетності до світової гуманістичної культури» [12] та на основі реалізації ціннісного підходу здійснювати ознайомлення учнів із довершеними зразками національної культури й найкращими традиціями західної культурологічної думки. Наріжним питанням у визначених ученим принципах навчання зарубіжної літератури (методологічному, виховному, дидактичному, методичному й літературознавчому) постає важливість забезпечення діалогічного підходу. Так, реалізації дидактичного принципу в навчанні літератури сприятиме діалогічний підхід до твору словесного мистецтва, який виключає текстоцентризм, орієнтує вчителя й учня на вивчення художнього твору у взаємозв'язках із різними видами мистецтва (живописом, музикою, скульптурою тощо) і реальним життям. Методичний принцип, у свою чергу, націлює вчителя на проведення діалогу як форми навчання та контролю, що уможливорює розгляд твору словесного мистецтва у його зіставленні з іншими мистецтвами, спонукає до здійснення міжпредметних і міжлітературних зв'язків, використання наочності тощо [12, с. 163–169].

Виклад теоретично-методичної концепції навчання зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти українська вчена Л. Мацевко-Бекерська у «Методиці викладання світової літератури» (2011) здійснює через розкриття культурологічних і комунікативних аспектів викладання предметної методики [3]. Так, під час вивчення біографії письменника з метою персоніфікації процесу сприйняття тексту у 5–8 класах учена пропонує використовувати такі методи і методичні прийоми: слово вчителя, розповідь (художня розповідь), робота з наочністю (портрет, ілюстрація, репродукції картин, світлини), екскурсії до музеїв тощо. Систему унаочнення і технічних засобів навчання методист вважає важливим елементом у процесі вивчення біографії письменника на уроках зарубіжної літератури, а відтак із оперттям на методичну думку засоби ТЗН класифікує за наступними видами: – предметно-образні (документи, фотографії, репродукції картин, портрети, книги тощо); – словесно-образні (фонозаписи, відеофільми, радіокомпозиції); – умовно-схематичні (таблиці, літературні карти, схеми); – динаміко-синтетичні (телевізійні фільми та кінофільми) [Мацевко-Бекерська, с. 181]. Варто наголосити, що означені види наочних засобів навчання уможливають подання навчального матеріалу вчителем на уроці літератури в широкому культурологічному контексті.

Серед видів літературознавчого аналізу, що використовуються в шкільній практиці викладання світової літератури, Л. Мірошниченко виокремлює культурологічний аналіз, який «...передбачає дослідження художньої літератури в контексті національної та світової культури» [7, с. 209]. На перспективність застосування культурологічного аналізу в шкільному курсі світової літератури вказують й інші українські вчені-методисти О. Ніколенко і О. Куцевол, які переконані, що «саме культурологічний аналіз художнього твору дає змогу вчителю: розкрити особливості художньої свідомості певної епохи й відшукати їх утілення у творі, що вивчається; актуалізувати знання учнів з курсу всесвітньої історії про суспільні процеси та історичні реалії доби, які відобразилися у творчості митця; отримати фонові знання про країну, де творив письменник, її традиції, побут, звичаї, що допоможе школярам глибше зрозуміти художній твір; проникнути в особливості етнопсихології народу, визначивши своєрідне і загальнолюдське, зрозуміти національну специфіку світосприйняття автора; ознайомити учнів з визначними творами мистецтва певних епох і досягнути взаємозв'язок різних видів мистецтв, їх вплив на літературу. На уроці культурологічного аналізу велику роль відіграють фахові знання, без яких інколи важко адекватно сприйняти й осмислити зміст художнього твору, авторську концепцію, характери героїв та своєрідність творчої манери митця» [9, с. 34].

Мету означеного типу уроку вчені вбачають у тому, щоб «допомоги учням з'ясувати, що літературний твір – явище культури на певному етапі її розвитку, в якому поєднується багатовіковий досвід людства з особливостями творчої манери письменника, його особистим поглядом на світ» [10, с. 35]. Фахової значущості під час обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти набувають виокремлені вченими педагогічні можливості уроку культурологічного аналізу, що забезпечують: – розкриття особливостей художньої свідомості певної епохи, визначення способів їх утілення в аналізованому творі; – актуалізацію знань учнів про розвиток і закономірності розвитку всесвітньої історії, суспільних та історичних процесів, що відобразилися у творчості письменника та окремому творі словесного мистецтва; – впровадження фонових знань про батьківщину письменника й особливості національного менталітету; – ознайомлення і глибше усвідомлення сутності мистецтва у його різновидах та на основі зіставлення зображально-виражальних засобів у суміжних образотворчостях; – виховання розуміння особливостей національної культури інших народів, виховання поваги до її культурних і національних здобутків; – формування комунікативної компетентності школярів [10, с. 35].

Актуальними є методичні настанови учених щодо використання на уроці літератури фонових знань – на етапі підготовки до сприймання художнього твору, підготовки до його аналізу та у процесі аналізу твору словесного мистецтва. Культурологічне спрямування в процесі подавання вчителем фонових знань, на переконання вчених, мають і методичні форми

роботи на уроці літератури, а саме: слово (або лекція) вчителя, бесіда; самостійне опрацювання учнями інформації історичного, літературознавчого, мистецтвознавчого чи культурологічного характеру; розгляд (прослуховування чи перегляд) та аналіз довершених зразків різних галузей мистецтва (репродукцій картин, ілюстрацій, спектаклів, уривків із кіно-, теле- та відеофільмів, музичних творів тощо), що містять культурологічний матеріал; проведення екскурсій до музеїв, пам'ятників та пам'ятних місць; виконання учнями самостійної творчо-пошукової роботи тощо [10, с. 36]. Вважаємо, що означені О. Ніколенко та О. Куцевол методичні форми роботи сприятимуть опануванню учнями літературного твору у контексті історії світової культури.

Культурологічне спрямування мають і пропоновані методистами етапи підготовки та сам процес культурологічного аналізу твору словесного мистецтва, під час проведення якого, на думку вчених, доцільно використовувати такі методичні форми роботи, як-от: проведення евристичної бесіди, зіставлення творів різних видів мистецтва, виконання дослідницьких завдань, проблемних запитань, складання опорних схем, застосування коментованого читання із різними видами коментарів – історико-культурологічним, побутовим, природничо-географічним, лінгвістичним, лінгвопорівняльним тощо. Підсумковий етап культурологічного аналізу, на думку вчених-методистів, передбачає розуміння учнями особливості втілення художньої свідомості своєї епохи у творчості письменника, осягнення своєрідності інтерпретації ним проблем суспільного життя, розуміння місця літературного твору в історії світової культури та його зв'язок із попередніми культурними здобутками людства [10, с. 36].

У широкому літературознавчому та культурологічному контекстах, спрямованих на багатогранне осмислення учнями мистецького доробку українських і зарубіжних письменників, орієнтовано навчально-методичний посібник Н. Медвідь «Літературні паралелі на уроках української та зарубіжної літератури» (2015) [4]. Методичні настанови навчально-методичного видання орієнтують роботу вчителя на виокремлення подібностей і відмінностей у творах української і зарубіжної літератури на основі зіставлення проблематики, сюжету, системи образів, поетики, стильової манери письменників, культурно-мистецьких і суспільно-історичних особливостей доби. Прикметно, що запропоновані методистом орієнтовні творчі запитання і завдання за творами української і зарубіжної літератури спонукають учнів до творчо-пошукової діяльності, розвитку оцінних суджень, виховують повагу до національного і світового культурного надбання людства.

Висновки. Проведений огляд стану досліджуваної проблеми в методичній науці на основі узагальнення передового педагогічного досвіду, врахування кращих здобутків словесників виявив різні підходи вчених, методистів, дослідників до розуміння сутності культурологічного підходу до навчання мистецтва слова, вибору шляхів і засобів його практичної реалізації в закладах загальної середньої освіти. Конструктивно-критичний аналіз науково-методичного доробку вчених, методистів, дослідників, учителів-словесників дав нам можливість визначити передумови здійснення міжпредметної й міжмистецької взаємодії на уроках зарубіжної літератури, а саме: 1) належний рівень загальної культури і професійної підготовки словесника; 2) оновлення педагогічної технології вчителя з орієнтацією на готовність до ефективного використання різних мистецтв на заняттях; 3) ретельний відбір окремих творів різних мистецтв; 4) урахування специфіки художньої перцепції кожного виду мистецтва; 5) системність у застосуванні елементів різних образотворчостей у практиці словесника; 6) базування літературної інтерпретації на міжмистецьких узагальненнях; 7) забезпечення оптимального добору форм, методів і методичних прийомів літературного розвитку школярів; 8) реалізація мистецько-творчої діяльності школярів на основі накопичення необхідних знань з теорії та історії мистецтв, формування читацької, глядацької, слухацької культури та навичок виконавства.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні й обґрунтуванні культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти на основі конструктивно-критичного аналізу наукових розвідок українських (А. Вітченко, В. Гладишев, Ю. Глебова, А. Градовський, О. Ісаєва, О. Каніблоцька, О. Покатілова, О. Ратушняк, С. Сафарян та інші) і зарубіжних (Г. Ачкасова, К. Богачов, Г. Беленький, В. Доманський, Н. Свіріна та інші) учених.

Список використаної літератури

1. Лісовський А. М. Література і розвиток творчих сил учнів, або Невикористані резерви методики: навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2007. 64 с.
2. Лісовський А. С., Пультер С. О., Сафарян С. І. Вивчення зарубіжної літератури у 5–6 класах: метод. посіб. для вчителів. Київ: Вежа, 1997. 138 с.
3. Мацевко-Бекерська Л. Методика викладання світової літератури: навч.-метод. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 320 с.
4. Медвідь Н. Літературні паралелі на уроках української та зарубіжної літератури: навч.-метод. посіб. для вчителів та студентів-філологів. Тернопіль: Підручними і посібниками, 2015. 96 с.
5. Мельник А. Внесок Л. Ф. Мірошніченко у розвиток проблеми навчання зарубіжної літератури у культурологічному контексті. *Всесвітня література в сучасній школі*, 2013. № 5 (387). С. 7–12.
6. Мірошніченко Л. Портретна галерея письменників світової літератури: 101 портрет. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1998. № 5, 8, 9, 11 (вкладка).
7. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підруч. для студентів-філологів. Київ: Ленвіт, 2000. 240 с.
8. Недайнова Т. Б. Мистецтво викладання літератури в школі: наук.-навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2008. 127 с.
9. Ніколенко О. М., Куцевол О. М. Культурологічний аналіз. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 33–35.
10. Ніколенко О. М., Куцевол О. М. Сучасний урок зарубіжної літератури. Посібник для вчителя. 5–11 класи. Київ: Академія, 2003. 288 с.
11. Сучасний урок світової літератури: діалогічний підхід: навч.-метод. матеріали для учителя світ. літ. / за заг. ред. Г. О. Островської, Я. В. Козленко. У 2-х ч. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. Ч. 1. 92 с.
12. Шалагінов Б. Б. Урок літератури. Роздуми літературознавця про шкільну методику: зб. ст. Київ: Грамота, 2013. 207 с.

PEDAGOGICAL RESEARCH AND INNOVATIVE IDEAS OF THE CULTUROLOGICAL APPROACH IMPLEMENTATION IN FOREIGN LITERATURE TEACHING/LEARNING (1991–2016)

Hohol Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of History and Philosophy of Education

Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Introduction. Competence guidelines of modern school literary education indicate the need to reveal the culturological foundations of the school literary education content in the historical and pedagogical aspect of 1991–2016. Such a need implies the actualization and creative introducing of the accumulated methodical experience in the practice of foreign literature teaching/learning on a culturological basis, identifying innovative ideas of Ukrainian scholars and methodologists to implement a culturological approach in foreign literature teaching/learning.

Purpose. The study aims at updating the leading ideas of Ukrainian scholars and methodologists related to the theoretical understanding and practical implementation of the culturological approach to teaching foreign literature in general secondary education, based on a constructive and critical analysis of the educational and methodological works of Ukrainian researchers.

Methods. During the study, we used the following research methods: analytical – to carry out a comparative analysis of the psychological and pedagogical, methodological works, state educational documents, curricula and school textbooks, studying the scientific and pedagogical experience in order to identify the main methodological approaches to solving this issue in a science and practice; systematization – to formulate the study conclusions.

Results. The culturological foundations of the school literary education content are defined and annotated in the article on the basis of the analysis of scientific, educational and methodological works of the Ukrainian researchers. The author argues that the ideas of teaching foreign literature in the culturological context are presented by Ukrainian methodologists in a number of documents of state importance, school textbooks and handbooks, textbooks on subject methods, numerous publications and others. The article reveals that pedagogical research and innovative ideas of Ukrainian methodologists in choosing ways and means of practical implementation of culturological approach are to improve

methods and techniques aimed at students' understanding of fiction in combination with other arts (L. Miroshnychenko, L. Matsevko-Beckerska); introducing the principle of regional and ethno-cultural approach in foreign literature teaching/learning (A. Lisovsky, S. Pulter, S. Safarian); the implementation of dialogical (H. Ostrovska, Ya. Kozlenko, B. Shalahinov) and integrative (T. Nedainova) approaches to the analysis and interpretation of a work of art; using the culturological analysis in the school subject of foreign literature (L. Miroshnychenko, O. Nikolenko, O. Kutsevol).

Originality. *The author emphasizes that studying the culturological bases of school literary education having analyzed efficient methodological approaches is carried out on the basis of systematic analysis of normative documents, educational and methodical literature, and numerous sources in which information on genesis of school literary education from the standpoint of the culturological approach is presented.*

Conclusion. *Based on a constructive and critical analysis of scientific and methodological works of scholars, methodologists, researchers, literature teachers, it is proved that the implementation of interdisciplinary and inter-art collaboration in the foreign literature classes occurs under the following conditions: – updating the pedagogical technology with a focus on readiness for effective use of various arts at the classes; – careful selection of different arts works; – taking into account the specifics of artistic perception of each art form; – systematic use of different arts' elements in the practical work of the teacher; – literary interpretation based on interdisciplinary and inter-art generalizations; – ensuring the optimal selection of forms, methods and techniques in order to develop pupils' cultural competence; – introducing schoolchildren's artistic and creative activity on the basis of necessary knowledge accumulation on the theory and history of arts, the formation of reading and performing skills, and listening and perception culture.*

Key words: *foreign literature classes, methods of foreign literature teaching, culturological foundations of the school literary education content, culturological approach in learning works of world literature, ways and means of practical implementation of culturological approach.*

References

1. Lisovskiy A. M. (2007). *Literatura i rozvytok tvorchykh syl uchniv abo Nevkorystani rezervy metodyky* [Literature and the development of students' creativity or unused reserves of methodology]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
2. Lisovskiy A. S., Pulter S. O., Safarian S. I. (1997). *Vyvchennia zarubizhnoi literatury u 5–6 klasakh* [Learning foreign literature in 5-6 grades]. Kyiv: Vezha. [in Ukrainian].
3. Matsevko-Bekerska L. (2011). *Metodyka vykladannia svitovoi literatury* [Methods of teaching world literature]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
4. Medvid N. (2015). *Literaturni paraleli na urokakh ukrainskoi ta zarubizhnoi literatury* [Literature parallels in Ukrainian and Foreign literature classes]. Ternopil: Pidruchnymy i posibnyky. [in Ukrainian].
5. Melnyk A. Vnesok L. F. (2013). *Miroshnychenko u rozvytok problemy navchannia zarubizhnoi literatury u kulturolohichnomu konteksti* [L. Miroshnychenko's contribution to the research of the problem of teaching foreign literature in the culturological context]. *Vsesvitnia literatura v suchasni shkoli*, 5 (387), 7–12 [in Ukrainian].
6. Miroshnychenko L. (1998). *Portretna halereia pysmennykh svitovoi literatury: 101 portret* [Portrait gallery of world literature writers: 101 portraits]. *Zarubizhna literatura v navchalnykh zakladakh*, (5, 8, 9, 11). [in Ukrainian].
7. Miroshnychenko L. F. (2000). *Metodyka vykladannia svitovoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching World literature in secondary schools]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
8. Nedainova T. B. (2008). *Mystetstvo vykladannia literatury v shkoli* [The art of teaching Literature at school]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
9. Nikolenko O. M., Kutsevol O. M. (2004). *Kulturolohichni analiz* [Culturological analysis]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh Ukrainy*, (6), 33–35. [in Ukrainian].
10. Nikolenko O. M., Kutsevol O. M. (2003). *Suchasnyi urok zarubizhnoi literatury* [Modern lesson of Foreign literature]. *Posibnyk dlia vchytelia. 5–11 klasy*. Kyiv: Akademia. [in Ukrainian].
11. Ostrovska H. O., Kozlenko Ya. V. (ed.). *Suchasnyi urok svitovoi literatury: dialohichni pidkhid* (2012). [Modern lesson of World literature: a dialogical approach]. *Navchalno-metodychni materialy dlia uchytelia svitovoi literatury*. (V. 1. p. 92). Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte. [in Ukrainian].
12. Shalahinov B. B. (2013). *Urok literatury. Rozdumy literaturoznavtsia pro shkilnu metodyku* [Literature lesson. Reflections of a literary critic on school methods]. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 27.08.2021 р.